

УДК: 637.1: 338.439 + 339.18

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНАЛЬНИХ СЕГМЕНТАХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

Лайко О.І.

Запропоновано сучасну методологію регулювання інвестиційних процесів в національній економіці шляхом формування політики стимулювання відтворювальних процесів в регіональних сегментах товарних ринків. Розглянуто теоретичні аспекти можливості і перспективності дослідження регіональних сегментів товарних ринків, запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності інвестицій в товарних ринках регіону. Головна увага в дослідженні приділяється стратегічно значущим товарним ринкам, практична реалізація запропонованої методології передбачається за допомогою методики оцінки ефективності відтворювальних процесів в ринках регіону та за допомогою заходів регуляторної політики.

I. Вступ

Одним з напрямків значного покращення економічної активності і, особливо, інвестиційної, є вжиття важелів регіонального стимулювання суб'єктів господарювання, використання в регіональній політиці місцевих переваг і особливостей розвитку певних територій. В той же час основним структурним елементом ринкової економіки, в якій повинно відбуватись створення нової вартості та її відтворення, є товарний ринок [1], управляти яким в масштабах регіону важко, під час неможливо, і недоцільно. Однак необхідно підтримати на регіональному рівні розвиток стратегічно важливих для країни ринків товарів, робіт, послуг, виявити і використати регіональні передпосилки для ефективного розподілу праці. В зв'язку з цим необхідною є підтримка розвитку регіональних сегментів стратегічно значущих товарних ринків. Значущість таких сегментів і загальна можливість їхнього дослідження і регулювання, ефективність такої прикладної політики повинні бути обґрунтовані науково.

II. Постановка задачі

Головним завданням даної статті є розробка методологічного підходу щодо дослідження інвестиційних процесів та їхнього регулювання в регіональних сегментах товарних ринків. Основний акцент в дослідженні інвестиційних процесів, на авторську думку, повинен приділятися відтворенню капіталу, вкладеного в суспільне виробництво. Сучасна методологія дослідження інвестицій повинна відповідати тим

викликам, що постають перед економічною системою. Реалії інвестиційного процесу сьогодення такі, що більше ніж 95% капіталовкладень в Україні здійснюється за рахунок національних джерел, з яких майже 60% - це власні кошти суб'єктів господарювання. Тому сучасна методологія дослідження і регулювання інвестиційного процесу повинна в найбільшому ступені спиратись на відтворювальні процеси, оскільки і світова тенденція, і національні особливості свідчать про найбільшу вагомість саме такого способу інвестування за останні роки. Налагоджені механізми сприяння відтворенню капіталу призведуть до його кількісного зростання та поліпшення структури, що призведе до розширення і диверсифікації інвестиційної діяльності, завдяки чому зростатимуть і нові капіталовкладення з ресурсним походженням як з України, так і з-за кордону, причому також відбуватиметься і освоєння інвесторами нових видів економічної діяльності.

Дослідженню інвестиційних процесів приділена значна увага вітчизняних та іноземних економістів, також активно досліджується регіональний аспект інвестування, питання державного регулювання інвестиційних процесів, однак, в світлі євроінтеграційних ініціатив України, варто приділити увагу регіональному рівню активізації відтворювальних процесів в стратегічно важливих товарних ринках.

В роботах відомих таких економістів як Дж.М. Кейнс [2], К. Маркс [2], М.Портер[2], А. Сміт [2], Л.Дж. Гітман та М.Д. Джонк [3, с.254], розглядаються питання еволюції і становлення загальної інвестиційної теорії, наводяться підтвердження об'єктивних економічних законів, визначені постулати сучасної інвестиційної теорії. Питання управління інвестиціями, розробки політики регулювання капіталовкладень в стратегічних видах економічної діяльності, питання становлення і вдосконалення інституту інвестування розглядаються в роботах І.О.Бланка [4], А.С.Гальчинського, В.М.Гейця [5], Н.П.Гончарова, А.А.Пересаду, А.М.Поручника [6], С.Ф.Покропивного, Н.О.Татаренка [6], В.Г.Федоренка, Д.М.Черваньова, А.А. Чухна [7] та ін. Сучасна інтерпретація теорії створення і відновлення доданої вартості в економічній системі звучить в роботах Б.В. Буркинського[8] та В.М. Лисюка [1].

Однак авторською новизною є дослідження інвестицій в регіональних сегментах товарних ринків з точки зору відтворення капіталу, а ефект залучення нових капіталовкладень, передбачається практично отримати як результат загального поліпшення ділової активності і становлення привабливого бізнес-середовища.

III. Результати

В сучасних умовах економічні перетворення повинні відбуватись на регіональному рівні, оскільки саме так буде враховуватись специфіка територіального розвитку та буде наявною конкретна прив'язка до локальних умов. В той же час економічна система має чіткий поділ на окремі ринки товарів, робіт, послуг (колишні галузі). Ринки, в свою чергу можуть бути прив'язаними до адміністративно-територіальних одиниць, а можуть і не прив'язуватись і мати розповсюдження далеко за межами країни. Тому є доцільною та існує класифікація товарних ринків за територіальною ознакою. Дане питання вже розглядалось вченими, зокрема Лисюком В.М. було введено поняття інтегрованих товарних ринків і розроблена методика обчислення меж ринків, їхньої ємності та рівню конкуренції за ознакою концентрації [1]. Ми в своєму дослідженні скористаємось методичним підходом до визначення територіальних меж ринку, що розроблена Антимонопольним комітетом України та затверджена відповідним розпорядженням «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» [9].

Так, згідно до даної методики визначаються товарні, територіальні та часові межі ринку. Товарні межі ринку визначаються шляхом формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп), у межах якої споживач за звичайних умов може легко перейти від споживання одного товару до споживання іншого.

Територіальні (географічні) межі ринку певного товару (товарної групи) визначаються шляхом установлення мінімальної території, за межами якої з точки зору споживача придбання товарів (товарної групи), що належать до групи взаємозамінних товарів (товарної групи), є неможливим або недоцільним.

Часові межі ринку визначаються як проміжок часу (як правило - рік), протягом якого відповідна сукупність товарно-грошових відносин між продавцями (постачальниками, виробниками) і споживачами утворює ринок товару із сталою структурою. наших досліджень, а також допоможе довести загальну можливість оперування такими поняттями як регіональний ринок та регіональні межі товарного ринку. Відразу зазначимо, що деякі ринки товарів або послуг природно є регіональними, оскільки вони обмежені через свою специфіку географічними або часовими межами. Так, ринки надання послуг міського та приміського транспорту або житлово-комунальних послуг є територіально обмеженими, оскільки вони забезпечують інфраструктурою певну агломерацію. Ринок свіжого молока також має свої межі через відносно невеликий термін реалізації продукту без втрати його властивостей. З іншого боку ринки більшості готових виробів харчової промисловості та інших видів промислового виробництва не обмежуються просторово

регіональним або державним рівнем і є, так званими, відкритими товарними ринками і їхнє обмеження регіональним виміром можна вважати штучним, але припустимим в дослідницьких цілях. Така регіональна вибірка із загального ринку має називатись регіональними межами товарного ринку. При цьому необхідним вважаємо обчислення ступеню відкритості (закритості) ринку з метою обґрунтування ступеню практичної доцільності виокремлення регіональної частини товарного ринку та визначення ступеню достовірності зроблених на підставі дослідження висновків.

За методикою Антимонопольного комітету України [9] пропонується проводити визначення територіальних меж ринку за показником ступеню відкритості ринку (СВР):

$$СВР = \frac{\text{Обсяг імпорту продукції на ринку}}{\text{Обсяг реалізації через ринок}} * 100\% \quad (1)$$

При цьому вважається, що межі ринку визначені правильно, якщо значення показника не перевищує 30%. Також припускається перевищення даним показником значення в 30% при наявності певних методичних уточнень.

Для потреб оцінки меж ринку певного товару в регіоні нами пропонується дещо інший підхід. З огляду на наявність на регіональному ринку як товарів, що вироблені в даному регіоні, так і товарів, привезених з інших регіонів та з-за кордону, пропонуємо перейти до зворотного показника – ступеню закритості ринку (СЗР) і визначати його так:

$$СЗР_{i-\text{го товару в регіоні}} = \frac{\text{Обсяг виробництва}_{i-\text{го продукту в регіоні}} - \text{Обсяг експорту}_{i-\text{го продукту в регіоні}}}{\text{Товарооборот}_{i-\text{го продукту в регіоні}}} * 100\% \quad (2)$$

Причому значення показників в чисельнику необхідно брати зі статистичної інформації області по промисловим підприємствам, а значення показника товарообороту в знаменнику – зі статистичної інформації області по торговим підприємствам. При такому підході ми «очищуємо» чисельник від закордонного імпорту, від міжрегіонального імпорту та від обсягів виробництва, що направляються на експорт, і включаємо в знаменник значення повної ємності певного ринку.

Аналогічно ми пропонуємо визначати ступінь закритості ринків послуг. Але в деяких ринках і в деяких випадках процеси виробництва і реалізації (надання) послуг, співпадають в часі і в статистичних даних величини виробництва і реалізації послуг співпадають. Також за існуючою статистичною методологією показник імпорту послуг з-за кордону подається окремо, а показник міжрегіонального імпорту послуг –

не відображається. Тому, пристосовуючись до наявної інформаційної бази, пропонуємо ще й альтернативний варіант визначення показника закритості для ринку і-ї послуги в регіоні ($CЗР_{i-ї послуги}$ в регіоні) за такою

формулою:

$$CЗР_{i-ї послуги} \text{ в регіоні} = \frac{\text{Обсяг виробництва (надання) } i-ї \text{ послуги в регіоні} - \text{Експорт } i-ї \text{ послуги в регіоні}}{\text{Обсяг виробництва (надання) } i-ї \text{ послуги в регіоні} + \text{Обсяг імпорту } i-ї \text{ послуги в регіоні}} * 100\% \quad (3)$$

Нормативні значення показників закритості ринку товару (послуги) ми пропонуємо залишити такими, як це наведено в методичних рекомендаціях Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» [9], тобто на рівні 70%.

Суттєві відхилення від нормативу мають бути належним чином пояснені і інтерпретовані.

Визначати межі ринків товарів та послуг в регіоні ми пропонуємо здійснювати в розрізі лише таких ринків, які є найбільш значущими, з точки зору створення валового регіонального продукту та доданої вартості (табл. 1).

Для більшості товарів та послуг ринок важко назвати регіональним, оскільки межі багатьох ринків розповсюджуються до національного та міжнародного рівня. Однак в той же час можна виділити регіональний сегмент ринку, включивши в нього представників всіх секторів товарного ринку, але розташованих в межах одного регіону. Або розглядати ринок за неповною структурою, виділяючи лише таких представників різних секторів товарних ринків, які дійсно представлені в регіоні.

Разом з тим поняття регіонального ринку в Україні визначено таким нормативним актом як Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Положення про складання та ведення переліку суб'єктів природних монополій».

* - показники рядку 8 визначаються за формулами (2) або (3)

** - показники визначені за альтернативною формулою (3)

Відповідно до даного нормативного документу регіональний ринок - це товарний ринок, територіальні (географічні) межі якого охоплюють територію одного регіону або його частини [9]. Відповідно до проведеного нами розрахунку ступеню закритості ринків регіону можна стверджувати про відносну замкненість господарських зв'язків між суб'єктами підприємництва в регіоні. Загальна ступінь закритості в 69,9%, майже нормативна, дозволяє нам розглядати відтворювальних процесів на регіональному рівні.

Таблиця 1

**Визначення меж ринків основних видів товарів та послуг в
Одеському регіоні (за усередненими показниками 2001-2012 років)
[10]**

Ринки	Значущість для регіону (частка у ВРП)		Обсяг виробництва товару в регіоні	Обсяг реалізації товару в регіоні (виробництва і реалізації послуги)	Обсяг експорту товару (послуги) з регіону	Обсяг імпорту товару (послуги) в регіон	Показник закритості ринку, %
	млн. грн.	%					
1	2	3	4	5	6	7	8*
Ринок послуг транспорту і зв'язку	10714,2	20,1	10714,2	18041,1	7049,8	109,9	20,3
Ринок продукції сільського господарства	4440,5	8,3	4440,5 2789,3	2398,0	977,8	398,7	75,5
Ринок торгових, ремонтних та інших побутових послуг	4485,5	8,4	4485,5	58286,9	3,4	103,2	97,7**
Ринок продукції харчового виробництва та переробки с/г продуктів	6461,0	12,1	6461,0	7363,1	1697,1	236,6	64,7
Ринок продукції хімічного виробництва та виробництва продуктів нафтоперероблення (без транзиту)	3680,9	6,9	3680,9	3316,7	5163,5 2965,4	1135,1	21,6
Ринок продукції машинобудування	2361,3	4,4	2361,3	2602,8	683,4	925,2	64,5
Ринок послуг будівництва та операцій з нерухомим майном	8454,0	15,8	8454,0	13404,4	30,9	28,5	99,3**
Ринок інших товарів	2566,1	6,0	2566,1	2189,6	220,0	202,6	98,1
Ринок інших послуг	2052,8	18,0	10120,0	8079,0	702,2	649,8	87,4**
Разом:	53427,7	100	53427,7	115681,7	21380,8	3789,6	69,9

Також проведені нами розрахунки дозволяють провести ранжування регіональних сегментів ринків товарів, робіт, послуг за ступенем інтегрованості в процес зовнішньоекономічного та міжрегіонального обміну. Так, найбільш активними в зовнішньогосподарських відносинах в Одеському регіоні є ринки транспортних послуг, зв'язку та ринок нафтохімічної продукції. Середню активність виявляють ринки сільськогосподарської, харчової продукції та ринок машинобудівної продукції. Відносно закритими є ринки торгових послуг та послуг з нерухомістю. Останнє свідчить про низький ступінь розвиненості вітчизняної інфраструктури товарних ринків, що негативно впливає на процеси дистрибуції вітчизняних товарів.

Наведені розрахунки і виявлені тенденції дозволяють зробити висновок про теоретичну можливість дослідження регіональних сегментів товарних ринків, а також про можливість розробки і впровадження важелів стимулювання інвестиційного розвитку в регіональних сегментах ринків. Перш за все, необхідним вважаємо визначення методики критеріальної оцінки ефективності відтворювальних процесів в регіональних сегментах товарних ринків, на підставі якої може здійснюватись розрахунок реальних потреб розвитку сегментів ринку і становлення важелів регуляторної політики.

Основними критеріями оцінки ефективності відтворення капіталу, з економічної точки зору, вважаємо мультиплікативність та інтенсивність. Соціальна, екологічна, бюджетна, фінансова та інші види ефективності є важливими, але заслуговують на окреме дослідження.

Відповідно до структури ціноутворення, структури створюваної доданої вартості ми пропонуємо застосовувати ряд коефіцієнтів, що характеризують інтенсивність відтворення інвестованого капіталу в розвиток ринків товарів, робіт послуг. Такий підхід ми вважаємо виправданим з огляду на те, що більше 60% капітальних інвестицій в Україні та кожному окремому регіоні здійснюється за рахунок власних коштів підприємств, а це є, фактично, реінвестуванням капіталу, примноженого в господарському процесі.

Загальним правилом для побудови системи коефіцієнтів і обчислення їх значень вважаємо наявність співвідношення:

- елементу доданої вартості до суми капітальних інвестицій, якщо необхідно визначити інтенсивність відтворення даного елементу доданої вартості;

- суми капітальних інвестицій до елементу доданої вартості, якщо визначається коефіцієнт оновлення елементу доданої вартості.

Алгоритм визначення такої системи коефіцієнтів наведено в табл. 2 Згідно до запропонованої системи коефіцієнтів нами проаналізовано стан та інтенсивність відтворення інвестованого капіталу на основних ринках на прикладі Одеського регіону (табл. 2).

Таблиця 2

**Система коефіцієнтів визначення ступеню оновлення та інтенсивності
відтворення елементів доданої вартості в товарних ринках**

Елементи доданої вартості	Коефіцієнти	
	Забезпечення оновлення	Інтенсивності відтворення
Необоротних активів	Інвестиції в основний капітал/Середня вартість необоротних активів	Амортизація/ Інвестиції в основний капітал
Людського капіталу	Інвестиції в основний капітал/Фонд заробітної плати	Фонд заробітної плати/ Інвестиції в основний капітал
Підприємницького капіталу	Інвестиції в основний капітал/ Прибуток	Прибуток/Інвестиції в основний капітал
Фондів соціального забезпечення	Інвестиції в основний капітал/ Соціальні відрахування	Соціальні відрахування/ Інвестиції в основний капітал
Бюджетних відрахувань	Інвестиції в основний капітал/ Платежі до бюджету	Платежі до бюджету/ Інвестиції в основний капітал

ринках на прикладі Одеського регіону (табл. 2). Такий розрахунок, на нашу думку, буде більш об'єктивним, якщо він проводитиметься за усередненими показниками за декілька років, тому нами використані середньорічні показники витрат та інвестицій по елементах доданої вартості, створеної в найбільш значущих ринках в Одеській області за 2006-2012 роки.

Інтенсивність відтворення капіталу в основних стратегічно важливих ринках Одеської області є відносно високою, однак дещо розбалансованою в структурному аспекті по елементах доданої вартості.

Відносно високі темпи відтворення прибутку суб'єктів господарювання свідчать про економічну привабливість бізнес-середовища в регіоні, оскільки для інвесторів може бути запропонована порівняно висока рентабельність. Низька інвестиційна активність з боку зовнішніх вкладників може пояснюватись іншими, неекономічними факторами інституціонального характеру, що вимагає розробки і впровадження адекватних заходів з регіональної політики, що сприяє підвищенню ступеню довіри і формування інституту стратегічного інвестування.

Таблиця 2

Оцінка інтенсивності фінансового відтворення капіталовкладень на основних ринках Одеської області в 2006-2012 роках [10]

Ринки	Капітальні інвестиції	Амортизація		Заробітна плата		Соц. відрахування		Прибуток прибуткових підприємств		Бюджетні надходження	
		млн. грн.	К відтв	млн. грн.	К відтв	млн. грн.	К відтв	млн. грн.	К відтв	млн. грн.	К відтв
Разом:	9672,3	2786	0,3	6232,9	0,6	2229,7	0,2	4836,1	0,5	3114,0	0,3
В т.ч. по деяким стратегічно значущим ринкам:											
- послуг транспорту і зв'язку	1999,8	1291	0,6	2801,1	1,4	1032,7	0,5	2137,7	1,1	1327,7	0,7
- продукції сільського господарства	330,1	108,5	0,3	285,8	0,9	66,6	0,2	354,4	1,1	45,2	0,1
- харчового виробництва	351,1	187,8	0,5	339,6	1,0	120,6	0,3	138,1	0,4	131,6	0,4
- хімічного виробництва	109,8	96,1	0,9	201,1	1,8	72,1	0,7	483,0	4,4	87,2	0,8
- машинобудування	97,5	75,5	0,8	238,4	2,4	93,0	1,0	85,7	0,9	72,2	0,7

Висновки.

Товарні ринки, в більшості, є відкритими системними утвореннями із слабкою обмеженістю географічними межами. Однак найбільші ініціативи сучасного економіко-соціального розвитку відбуваються на місцях, враховують фактори територіальної спеціалізації і центром економічних перетворень в Європі та країнах СНД стають регіони. Пропонована нами методологія дослідження регіональних сегментів товарних ринків, за авторськими розрахунками, довела свою спроможність, фундаментальну і прикладну придатність. Виявлені переваги і недоліки в розвитку інвестиційних процесів в регіональних сегментах стратегічних товарних ринків Одещини є основою для відповідної регуляторної політики, важелі якої і механізми впровадження стануть тематикою подальших досліджень.

Література?

1. Лысюк В.М. Воспроизводственная функция товарных рынков. Монография [Текст]/В.М.Лысюк. – Одеса.: ИПРЭЭИ НАНУ, 2011. – 225с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки./ А. Маршал – М.: Прогресс «Универс», 1993. – Т.2. – 994 с.

3. Гітман Л. Дж. Основи інвестування: пер. с англ. [Текст]/ Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонк. –М.: Дело, 1999. – 1008 с.
4. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент: підручник [Текст]/ І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва. –К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2003. – 398 с.
5. Геєць В.М. Нестабільність та економічні зростання [Текст]/ В.М. Геєць. – К.: Інститут економічних прогнозувань, 2006. – 344 с.
6. Татаренко Н.О. Теорії інвестицій: навч. посіб. [Текст]/ Н.О. Татаренко, А.М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
7. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії [Текст]/ А.А.Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леонченко. –К.: Знання, 2007. – 540 с.
8. Буркинський Б.В. Механізми активізації відтворювальних процесів в умовах трансформації економіки України [Текст]/ Б.В. Буркинський, О.І. Лайко// Проблемы рынка и развития регионов Украины в 21 столетии: Матеріали наук.-практ. конф., Одеса, 11 травня 2010р. – О., 2010. – С. 25-27.
9. Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» №317/6605 від 01.04.2002р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>
10. Оцінка соціально-економічного становища Одеського регіону за 2001-2012 роки (<http://www.od.ukrstat.gov.ua/smi.htm>)

Abstract

Layko A.I.

Methodology of research and regulation of investment processes in regional segments of commodity markets

A modern methodology of investment processes regulation in national economy with the help of policies of reproductive processes in regional segments of the commodity markets stimulation is developed. The theoretical aspects of research opportunities and prospects of regional segments of commodity markets regulation, including methodical approach to evaluating of the effectiveness of investments in commodity markets in the region, are proposed. The main attention is paid to the study of strategically significant commodity markets, the practical implementation of the proposed methodology is provided by methods of evaluation of the reproductive processes in the markets of the region and by the measures of regulatory policy.